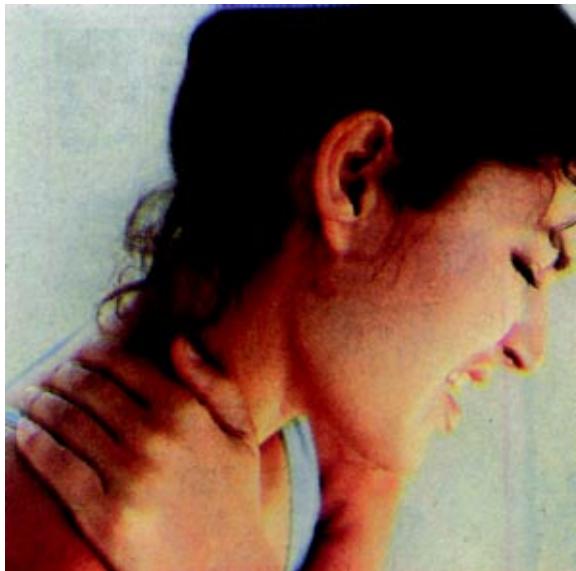

न्हुमेंटॉलॉजी कशासाठी ?

की त्याला संधिवात समजतात.

हमेंटॉलॉजी ही चिकित्सा शास्त्राची (Medicine) सुपरस्पेशालिटी विशेष शाखा आहे. यात संधिवात आणि त्या अनुषंगाने येणारे हाडे, मणके, स्नायू इत्यादीचे आजार येतात. हमेंटॉलॉजीतील बोरेचसे आजार हे आंतरिक प्रतिकारक शक्तीच्या (Autoimmune) दोषामुळे निर्माण होतात. रुतलेल्या काढ्याभोवती येणारी सूज किंवा जंतुसंसर्गाने येणारा ताप, ही शरीराच्या प्रतिकाराची लक्षणे आहेत. शरीराबाहेरच्या गोर्टीचा प्रतिकार करणारी यंत्रणा शरीरात जेव्हा स्वतःच्या घटकांविरुद्ध वापरली जाऊ लागते, तेव्हा असे वेगवेगळे आजार निर्माण होतात. घरातली माणसे आपापसात भांडू लागली की जसा कुटुंबाचा विनाश होतो, तसेच हे आजार संपूर्ण शरीरभर पसरून शरीराचा नाश करतात. रक्तवाहिन्यांना सूज (Vasculitis), सिस्टेमिक लुपस, स्क्लेरोडर्मा - इत्यादी एकाच वेळी अनेक शरीरयंत्रणा बिघडवणारे आजार याच हमेंटॉलॉजीत येतात.

संधिवात हा आजार नसून लक्षण आहे. हमेंटॉलॉजीत असे शंभराहून जास्त आजार येतात. हमेंटॉलॉजिस्ट तज्जांना एमडीच्या साडेआठ वर्षांच्या कोर्सनंतर आणखी पुढे दोन वर्षे या आजाराचे विशेष प्रशिक्षण घ्यावे लागते. त्यामुळे या गूढ आजाराचे निदान आणि उपचार ते कुशलतेने करू शकतात.

न्हुमेंटॉलॉजीची निदान पद्धती

न्हुमेंटॉलॉजीतल्या आजारांच्या बिनचूक निदानासाठी हमेंटॉलॉजिस्टच हवा. कॅनडातील एका सर्वेक्षणात असे आढळून आले की, इतर डॉक्टरांनी न्हुमेंटॉलॉजिस्टकडे पाठवलेल्या रुग्णांपैकी ५० टक्के रुग्णांचे निदानच केलेले नव्हते आणि उरलेल्या निम्म्या रुग्णांचे निदान ४० टक्के अयोग्य होते. त्यामुळे ज्या ज्या वेळी या रोगांच्या निदानाविषयी अनिश्चितता असेल, त्या त्या वेळी

संधिवात हा आजार नसून लक्षण आहे. हमेंटॉलॉजीत असे शंभराहून जास्त आजार येतात. हमेंटॉलॉजीस्ट तज्जांना एमडीच्या साडेआठ वर्षांच्या साडेआठ वर्षांच्या कोर्सनंतर आणखी पुढे दोन वर्षे या आजाराचे विशेष प्रशिक्षण घ्यावे लागते. त्यामुळे या गूढ आजाराचे निदान आणि उपचार ते कुशलतेने करू शकतात.

हमेंटॉलॉजी म्हणजे संधिवाताचे शास्त्र. हम म्हणजे स्नाव होणे किंवा पाझरणे. स्नावामुळे सूज येऊन वेदना होते. शरीरातील सांधे आणि त्यांच्याशी संबंधित लिगामेन्ट्स, स्नायू, हाडे इत्यादीमुळे जी वेदना होते तिला इंग्रजी बोली भाषेत हमेंटिज्म म्हणतात. यालाच मराठीत आपण संधिवात म्हणतो. शरीरात वेगवेगळ्या हालचाली घडवून आणणाऱ्या वातदोषाची संकल्पना आयुर्वेदात आहे. हालचाल करताना किंवा न करताही सांधे अथवा त्यांच्या आजूबाजूला दुखले

न्हुमेंटॉलॉजिस्टकडे गेलेले उत्तम.

न्हुमेंटॉलॉजिस्ट सामान्यत: आजाराचा इतिहास आणि रुग्णपरीक्षेवरून रोगाचे निदान करतात. त्यानंतर अगदी मोजक्या आवश्यक चाचण्या केल्या जातात. गुडध्याच्या संधिवातासाठी बहुतेक वेळा एक्स-रेची जरूरी नसते. लहान मुळे आणि तरूण स्थियांत गाऊट होत नसल्याने त्यांचे युरिक असिड तपासावे लागत नाही. एएसओ, हूमेंटॉइड फॅक्टर अशा तपासण्याही अनेकदा अनावश्यक ठरतात. एएनएसारब्या चाचण्यांच्या रिपोर्टेचा अर्थी बन्याच डॉक्टरांना कळत नसतो. विदेशात इन्शुरन्स कंपन्यांमुळे अनावश्यक तपासण्यांच्या खर्चाविषयी बरीच जागरूकता असते. आपल्याकडे ही परिस्थिती हव्हूहव्हू सुधारेल. अयोग्य निदानामुळे उपचारही चुकीचे होतात. केवळ रक्तात हूमेंटॉइड फॅक्टर सापडला म्हणून हूमेंटॉइड आमवात नसतानाही कितीतरी पेशंट लेफ्लुनामाइडसारखे विषारी औषध घेताना दिसतात. अशा वेळी हूमेंटॉलॉजिस्ट असेल तर औषधांचा धोका आणि खर्च निश्चित टाळता येतो.

न्हुमेंटॉइड तसेच सोरायसिसचा संधिवात, लुपसचा मूत्रपिंड विकार, ऑन्किलोसिंग स्पॉडिलायटिस अशा बुहतेक महत्वाच्या आजारांमध्ये हल्ही क्रियाशीलता परिमाण (Activity Index) मोजतात मधुमेहात रक्तातील साखर तपासतात तेस वेगनेलाही परिमाण असते. आजारामुळे झालेली शरीराची हानी मोजण्याची वेगळी परिमाणे (Damage Index) असतात. हूमेंटॉलॉजिस्टना या परिमाणांचे विशेष प्रशिक्षण असते. आजार हा असा परिमाणात मोजल्यामुळे आजाराचे गांभीर्य समजते. तसेच उपचारांचे स्वरूप आणि त्यांचे यशापयश ठरवता येते.

कधी कधी आजाराचे योग्य निदान होऊन उपचार सुरु असताना आजार बळावत जातो. पेशंटच्या तक्रारी वाढत राहतात. सांधे वेडेवाकडे होतात किंवा अन्य अवयवांवर परिणाम होतो. आजाराचा उपद्रव आणि गांभीर्य ओळखून योग्य उपचार ठरवण्यासाठी अशा प्रसंगी न्हुमेंटॉलॉजिस्टची मदत घेतलीच पाहिजे. या संदर्भातील अमेरिकन कॉलेज ऑफ हूमेंटॉलॉजीची मार्गदर्शक तत्त्वे जिज्ञासूनी अवश्य पाहावीत. (www.trheumatology.org/publications/guidelines/refer) त्यानुसार हूमेंटॉलॉजीच्या क्षेत्रात पुढील आजार येतात. (तक्ता पहा)

न्हुमेंटॉलॉजिस्टची उपचार पद्धती

संधिवात असलेल्या सर्व आजारांमध्ये निदानासाठी, तसेच आजाराच्या तीव्रतेचा अंदाज घेण्यासाठी आणि उपद्रव ओळखण्यासाठी हूमेंटॉलॉजिस्ट पाहिजेच. कधी कधी निदान योग्य असूनही आजार आटोक्यात येत नाही. कधी बराच काळ शांत असलेला आजार अचानक उफाळून येतो. स्ट्रिङ्गइड्स, मेथोट्रेक्सेट, लेफ्लुनमाइड आणि नव्या जैविक औषधांचा वापर हूमेंटॉलॉजिस्टच योग्य प्रकारे करू शकतात. या औषधांची उपचार पद्धती म्हणजे विस्तवाशी खेळच. आजार बळावला तर औषधांची मात्रा वाढवणे किंवा दुसरे जादा औषध देणे, आजार आटोक्यात आल्यावर मात्रा कमी करणे, विषारी उपद्रव वेळेवर ओळखणे व त्याचे नियंत्रण करणे अशी ही किंचकट गुंतागुंतीची चिकित्सा आहे. एका दिवसात चालवण्याचे जादूसारखे काम करणारी नवी जैविक औषधे महागही असतात. त्यामुळे मेडिकल सुपरस्पेशलिस्ट ही परिस्थिती योग्य प्रकारे हाताळू शकतात. इतर स्पेशलिस्टपेक्षा हूमेंटॉलॉजिस्टच्या उपचारांनी यश मिळण्याची शक्यता नेहमीच अधिक असते.

आमवात तसेच इतर आजारात त्वरेने निर्णय घेऊन अचूक उपचार महत्वाचे असतात. हूमेंटॉइड संधिवातात उपचारांसाठी तीनेक महिन्यांचा उशीर झाला, तरी कधीही न भरून येणारी हानी होऊ शकते. त्यामुळे असे रोगी लवकरात लवकर हूमेंटॉलॉजिस्टपर्यंत पोचणे अत्यावश्यक आहे. दुदैवाने ठिकठिकाणी फिरून अखेरचा उपाय म्हणून लोक हूमेंटॉलॉजिस्टकडे जातात. तेव्हा सुरुवातीच्या उपचारांची सुवर्णसंधी निघून गेलेली असते.

न्हुमेंटॉलॉजीतील बहुतेक आजार दीर्घकाळ चालणारे असतात. त्यामुळे औषधांखेरीज इतरही बरेच उपचार करावे लागतात. विशेषत: रुग्णाचे मनोबल टिकवणे फारच महत्वाचे असते. मोठ्या रुग्णालयांमध्ये इतरही सुपरस्पेशलिस्ट असतात. त्या त्या रोगानुसार त्यांचीही मदत घेणे क्रमप्राप्त असते. अशा परिस्थितीत न्हुमेंटॉलॉजिस्ट हा सूत्रधाराची भूमिका बजावत असतो. हल्ही न्हुमेंटॉलॉजिस्टना सांध्यांमधल्या, तसेच इतर इंजेक्शनचे प्रशिक्षण असतेच. हव्हूहव्हू न्हुमेंटॉलॉजिस्ट आर्थोस्कोपी. तसेच सांध्यांच्या सोनाग्राफीपर्यंत पोहोचू लागले आहेत.

न्हुमेंटॉलॉजीतील बहुतेक सर्व आजार हे एकंदरच गंभीर स्वरूपाचे असतात. सिस्टेमिक लुपसला तर ग्रीक पुराणातील हायड्रा राक्षसाची उपमा देतात. या राक्षसाला अनेक मुळकी असतात. त्यातले एखादे उडवले तर तेथे आणखी तीन-चार मुळकी उगवत. हे आजार म्हणजे आपल्याकडील रावणाच. त्यांना नियंत्रणात आणण्यासाठी न्हुमेंटॉलॉजीचा रामबाणच पाहिजे.

न्हुमेंटॉलॉजीची औषधे

अॅलोपैथीच्या औषधांच्या, विशेषत: वेदनाशामक आणि स्ट्रिङ्गइड्सच्या दुष्परिणामांविषयी बहुतेकांना भीती वाटते. डॉक्टर काही आपल्या पेशंटला विष देत नसतात. न्हुमेंटॉलॉजीस्टच्या उपचारांमध्ये स्ट्रिङ्गइड्सचा डोस कमीत कमी राखला जातो आणि

वेदनाशामक औषधेही गरजेपुरतीच वापरली जातात. औषधांचे दुष्परिणाम हे सामान्यतः रस्त्यावरून चालताना होणाऱ्या अपघातांसारखे असतात. अपघात होईल म्हणून कोणी रस्त्याने जायचे टाळत नाही. तसेच या औषधांविषयी आहे. आपण वापरीत असलेल्या औषधांच्या दुष्परिणामांची परिपूर्ण माहिती न्हुमेंटॉलॉजीस्टना असते. म्हणूनच महिना-दीड महिन्याने पुनःपुन्हा रक्त चाचण्या केल्या जातात आणि दुष्परिणामांचा आधीच अंदाज घेतला जातो. सामान्यतः दुष्परिणाम करणारे औषध बंद केले, की शरीरायंत्रणा पुन्हा मूळ पदावर येते. अशा परिस्थितीत न्हुमेंटॉलॉजीस्ट पर्यायी औषधांचा वापर करतात. या गंभीर आजारांमुळे निर्माण होऊ शकणारे कायमचे दोष आणि व्यंग टाळण्यासाठी औषधांचा थोडासा धोका पत्करलाच पाहिजे.

न्हुमेंटॉलॉजीस्टचा खर्च

आयर्लंडमधील एक न्हुमेंटॉलॉजीस्ट दिवसाकाठी दहा पेशंट तपासतो आणि त्यांची अपॉइंटमेंट सब्बा वर्षांने मिळते. आपल्या भारतात दिवसाकाठी शंभरेक पेशंट तपासणारे काही हमेंटॉलॉजीस्ट आहेत. आपल्याकडे अर्थ्या तासाच्या चाचणीसाठी अडीच हजार रुपये फी घेणारे न्हुमेंटॉलॉजीस्टही आहे आणि ती देणारे पेशंटही आहेत. आपल्या पुण्यातील फी या मानाने फारच कमी आहे. हमेंटॉलॉजीस्टकडे हार्ट स्पेशलिस्टची ऑन्जिओग्राफी आणि पोटाच्या तज्ज्ञांसारखी एन्डोस्कोपची आयुधे नसतात.

तरीही हमेंटॉलॉजीस्टच्या विशेष प्रशिक्षणामुळे, रुग्णाचा इतिहास आणि परीक्षण यातून मोजक्याच चाचण्या करून ते पेशंटचा वेळ आणि पैसा वाचवू शकतात. लखनौच्या एका सर्वेक्षणात एनए ही महागडी चाचणी अन्य डॉक्टर मंडळींनी ९०% वेळा विनाकारण केली, असे लक्षात आले. योग्य वेळी केलेल्या अत्यावश्यक चाचण्यांमुळे भविष्यकाळातील बराचसा खर्च वाचतो. शिवाय हमेंटॉलॉजीच्या उपचारांमुळे आजार लवकर आणि योग्य पद्धतीने नियंत्रणात येतात, तो फायदा वेगळाच!

न्हुमेंटॉलॉजीस्टची कमतरता

एकशे दहा कोर्टीच्या भारत देशात सध्या जेमतेम ३०० हमेंटॉलॉजीस्ट आहेत. म्हणजे सुमारे ३५ लाख लोकांसाठी फक्त एक. तीस टके लोकांना कोणत्या ना कोणत्या प्रकारचा संधिवात, तसेच मान किंवा कंबरदुखीचा विकार होतो. त्यातील जेमतेम निम्मेच पेशंट डॉक्टरकडे जातात. या गणितात एका हमेंटॉलॉजीस्टसाठी वर्षांला सुमारे साठ हजार किंवा रोज दोनशे पेशंट असे प्रमाण होते. तसेच या स्पेशलिस्टची माहिती नसल्यामुळे संधिवाताचे बरेचसे रोगी ऑर्थोपेडिक सर्जनकडे जाताना दिसतात. सर्जनची विचारसरणी ऑपरेशनच्या अंगाने चालते. संधिवाताच्या रोग्यांमध्ये तपासणी वगैरेसाठी बराच वेळ द्यावा लागतो. तेवढा वेळ अनेकदा सर्जन मंडळी देऊ शकत नाहीत. शिवाय लुप्स, स्क्लेरोडर्मा, लेप्रसी, सारकॉइड, कॅन्सरसारख्या भयंकर आजारांमधील संधिवाताचे अचूक निदान सर्जनकडून सहसा अपेक्षित नसते. नव्याने निदान झालेल्या संधिवातात योग्य औषधोपचारांमुळे शस्त्रक्रियांचे प्रमाण कमी होऊ शकते. रोचेस्टरमधील एका सर्वेक्षणानुसार १९८५ नंतर औषधी उपचार पद्धतीच्या प्रगतीमुळे हमेंटॉइड संधिवातात सांधा बदलण्याच्या ऑपरेशनचे प्रमाण बरेच कमी झाले आहे.

न्हुमेंटॉलॉजीचे आजार

१. सुजेचे संधिवात (आमवात) :

यात न्हुमेंटॉइड तसेच सोरायसिस, संग्रहणीजन्य (colitis), रिअक्टिव्ह, सेप्टिक (जंतुबाधाजन्य) संधिवात आणि ऑन्किलोसिंग स्पॉडिलायटिस हे येतात. या सर्व आजारांमध्ये सांधे सुजलेले असतात (बहुधा एकापेक्षा जास्त). सकाळी अर्थ्या तासापेक्षा जास्त काळ कडकपणा राहतो आणि हालचालीने सांधे सैल होतात. अचानक सांधा सुजलेला (Aute Monoarthritis) रोगीही न्हुमेंटॉलॉजीस्टकडे जायला हवा. ४५ पेक्षा कमी वयाच्या रोग्यांमध्ये तीन महिन्यांपेक्षा जास्त काळ चालणारी कंबरदुखी ऑन्किलोसिंग स्पॉडिलायटिसमुळे असू शकते.

२. लुप्स, मायोसायटिस (स्नायूंची सूज-दुखणे आणि दुर्बलता) इत्यादी आजार (Connective Tissue Diseases)

३. वेगवेगळ्या प्रकारची रक्तवाहिन्यांची सूज (Vasculitis)

४. संधिवात (Osteoarthritis), तसेच मणक्यांचे स्पॉडिलोसिस.

५. हाडांचा विरळपणा (Osteoporsis) आणि इतर काही आजार.

६. गाऊट-युरिक ऑसिड आणि अन्य स्फटिकजन्य संधिवात.

७. टेनिस एल्बोसारखे आजार (Soft Tissue Theumatism)

८. मुलांचे संधिवात (भारतात पेडियाट्रिक हमेंटॉलॉजीस्ट बोटांवर मोजता येण्याइतकेच)

९. वारंवार होणारे गर्भपात, तसेच गर्भारपणातील हमेंटिक आजार

१०. याखेरीज निदान न झालेले एकापेक्षा जास्त शरीरयंत्रणांचे (Multi-system) आजार आणि अज्ञात कारणांमुळे येणारा ज्वर

संधिवातासाठी इतर वैद्यक प्रणाली

संधिवात हा समाजात एक दुर्धर आजार मानला जातो. पूर्वी अॅलोपेंथीत योग्य औषधोपचार नसल्याने, तसेच अनुभवी डॉक्टरांमुळे बहुतेक रोग्यांचे सांधे वेडेवाकडे झाले. यामुळेच आयुर्वेद, होमिओपॅथी, नॅचरोपॅथी, मसाज, अॅक्युपंक्वर अशा वैद्यक प्रणालींचे उपचार लोकप्रिय आहेत. सुजेच्या संधिवातात उपयोगी पडेल अशा कोणत्याही आयुर्वेदिक अथवा होमिओपॅथिक औषधाविषयीचे संशोधन आतापर्यंत सर्वमान्य जागतिक नियतकालिकात प्रकाशित झालेले नाही. तसे झाल असते तर सर्पगंधा, लाजाळू आणि सदाफुलीसारखी ती औषधे केव्हाच कंपन्यांनी बाजारात आणली असती. वेदना कमी करण्यासाठी काही वनस्पतींचा उपयोग दिसत असला, तरी सांध्यांमधील सुजेची प्रक्रिया थांबविण्याचे कार्य आतापर्यंत तरी सिद्ध झालेले नाही. अनेक एम.बी.बी.एस., एम.डी. डॉक्टरांनाही जेथे हृमटॉलॉजीच्या आजारांचे योग्य निदान करता येत नाही तेथे इतर वैद्यकांच्या डॉक्टरांकडून तशी अपेक्षा ठेवणे योग्य नाही. आजाराचे निदान नीट झाले नाही तर योग्य उपचार कसे होणार? योग्य निदानास उशीर झाल्यामुळे रोग्याचा अमूल्य वेळ वाया जातो आणि सांध्यांचा नाश होतो. आयुर्वेदिक औषधे तसेच त्यातील पंचकर्मादि उपचार हल्ली स्वस्तही राहिले नाहीत. एखाद-दुसऱ्या पेशांमध्ये गुण दिसला तर त्याची कारणे बरीच असू शकतात आणि तो सर्वसामान्य नियम होऊ शकत नाही. संधिवातात वापरल्या जाणाऱ्या वातविधंस, महायोगराजगुगुळ अशा औषधांत शिसे असते. शिशाच्या विषारी परिणामांबाबत आता बरीच माहिती उपलब्ध झाली आहे. गुण दिसावा म्हणून आयुर्वेदिक औषधात स्टिरॉइझ्स मिसळणारे वैद्यही आहेत. अशी औषधे प्रदीर्घ काळ घेत राहणेही अयोग्यच आहे.

हल्ली जगात सगळीकडे जाहिरातीचे युग आले आहे. जाहिरात वाचून टीव्ही विकत घेणे वेगळे आणि पोटात औषध घेणे वेगळे. अशा सर्वंग धंदेवार्इक जाहिराती सामान्यतः आयुर्वेदादी उपचार पद्धतींच्याच दिसतात. त्यामुळे अशांपासून चार हात दूर राहिलेलेच बरे!